

**Māras Lāces**

"republika" ir lielākā mākslas darbu krātuve Latvijā. Latviešu un aizrobežu mākslinieku darbi pakāpeniski tikuši arī pie jaunām telpām. Savukārt vēsturiskās telpas ir pārbūvētas un paplašinātas. Jā, mēs, protams, par to runājām, kā arī par dzīvi un nedaudz arī nākotni. Taču ne velti mākslas zinātnieki analizē skatpunktu. Ko no tā varēja ieraudzīt, bet kas – varbūt tieši tādēļ palika apslēpts. Jau pēc intervijas, izprasot fotogrāfijas no privātā arhīva, izrādījās, ka viņai ir viena pati bērnības fotogrāfija. Tādēļ šī nav tikai intervija ar Latvijas Nacionālā mākslas muzeja direktori, bet arī ar Māru no Dundagas, kuras vienīgo bērnības fotogrāfiju te redzam.



# Simbolisms Māras zīmē

***Frederiks Ozols***

Mēs tiekamies vēl plašu Covid-19 apkarošanas pasākumu laikā. Tie ir nepieciešami, bet kaitinoši. Māru kaitina sejas maska. Nevilšus jādomā, ka līdzīgi viņu kaitina arī citas sīkas nepieciešamības, bez kurām nav iedomāma lielāku vadītāju dzīve.

Te žurnālists ar savu interesi, bet muzejs never bez komunikācijas ar sabiedrību, te pašvaldības politikas diktāts; ar vie-

niem arī jāprot valsēt, lai vērienīgā restaurācija un pārbūve vispār kļūtu iespējama. Te nacionālā politika ar tās ambīcijām – piešķirtos līdzekļus muzeja darbam būs jāatstrādā, tostarp uzņemot pasākumus, kuros augsti stāvošām amatpersonām un diplomātiem tīkas atrasties mākslu templja fonā. Taču galu galā tas viss rezultējies ar vērienu un pamatīgumu, ko grūti būs pārspēt.

**Divas nedēļas – viena unikāla izstāde**

Mūsu jautājumu un atbilžu litānija gan ar iesmiešanos, gan kādu mazāk gaidītu piezīmi to mēr gluži raiti turpinās līdz brīdim, kad tiek pieminēta Baltijas simbolisma izstāde. Par spīti Latvijas lomai šajā projektā, tieši Rīgā šis sen nerēdzētu interesu par Baltijas mākslu modinājušais projekts paliek bez skatītājiem. Diagnoze – Covid-19.

Māra atklāj, ka cer tomēr ie laist vismaz kādus skatītājus šajā izstādē, kas gaida apmeklētājus jaunajā apjomā lejas stāvā. Nēdēļu vēlāk izrādisies, ka arī šoreiz izdevies neiespējamais. Tā kļuva par vienīgo izstādi, kas kovida laikā kļuva pieejama skatītājiem un ko kultūras ministrs vēlāk daudzinās kā īstajā brīdī īsteno tu eksperimentu, uz kā pamata, tikai krietiņi vēlāk, atjaun apmek-

lētāju atgriešanos visos muzejos un galerijās.

Un tā divas nedēļas skatītāji izņēmumā kārtā tiks ielaisti. Viņi ieradīsies pa vienam. Kā pilieni dārgumu alā Baltijas simbolisma izstādē iekrīt retie veiksminieki, kas vienuviet pēdējā brīdī vēl var gūt iespēju skatīt darbus. Tie "sapulcināti" tikai šai izstādei, jo pastāvīgi mājo ne tikai visu triju Baltijas valstu nacionālo mākslas muzeju ekspozīcijās un krātuvēs, bet pat privātās, tātad ikdie-nā nepieejamās, kolekcijās.

## Ja nebūtu muzeja

Māra iesmejas, izdzirdot jaunājumu, vai spēj iedomāties, kas cits viņa būtu ja ne muzeja direktore: "Katrā gadījumā tālajos sprātīgās jaunības gados ne-kad mūžā nedomāju, ka būšu muzeja direktore!"

Nejaušības, kas vēlāk izrādās liktenīgas, un nevilcināšanās iet jauno iespēju ceļu – tas visvairāk noteicis dzīves gājumu. "Tā kā mani interesēja mākslas vēsture, tad arī aizgāju šo ceļu. Teikšu godīgi, ka galīgi nedomāju – un tajā laikā jau nu īpaši –, kas es būšu. Nejaušība mani noveda darbā muzejā, un man tas šķita ļoti interesanti." Tobrīd, kā Māra pati atzīst, bijusi cilvēks pilnīgi no malas.

Interesi par kultūru viņa varējusi iegūt tikai no savas māsas. Veiksmīgā kārtā bijušas arī labas attiecības ar Dundagas grāmatu veikala pārdevēju. Tajos laikos arī grāmatas bija deficitis, taču blata kārtā viņa pie tām varēja tikt. "Mans tēvs, kurš bija būvbri-gādes vadītājs Dundagas MRS, mistiskā kārtā deva naudu tām grāmatām, par ko es joprojām brīnos, jo pats viņš lasīja tikai kālendārus." Vēlāk informāciju par tēvu papildinās ziņa, ka viņš bū-vējis lieliskas plītis, tikai pašiem krāsns nav vilkusi ("tas par to kurpnieku bez kurpēm"), kur-pretim māte bijusi "klusa, pade-vīga un paklausīga sieviete".

Un tomēr, ja tas nebūtu muzejs? Tad "kā jau tādiem huma-nitāri ievirzītiem lauku bērniem, visticamāk, būtu bijusi latviešu valodas un literatūras skolotāja".

## NEJAUŠĪBAS, KAS VĒLĀK IZRĀDĀS LIKTENĪGAS, UN NEVILCINĀŠANĀS IET JAUNO IESPĒJU CEĻU – TAS VISVAIRĀK NOTEICIS DZĪVES GĀJUMU.

Kādēj dzīves ceļš tomēr aiz-vedis tālu no prom no lauku skolotāja gaitām? Nejaušība! "Devītājā klasē mums pēkšņi sā-kās tāds mīstisks priekšmets kā mākslas vēsture. Biju tik ļoti pār-steigta par to, un vēl joprojām nesaprotu, kā sešdesmito gadu otrajā pusē vienā lauku skolā va-reja būt priekšmets – mākslas vēsture. Skaitījās fakultatīvs, bet mums visiem bija jājet. Šo priekšmetu lasīja Vallija Purmale. Gleznatājas Līgas Purmales mamma. Mani tas tik ļoti ieinteresēja, ka es piegāju viņai klāt jau pēc pirmās stundas un prasi-ju – skolotāj, vai to var kaut kur mācīties? Un viņa atbildēja – jā! To var mācīties Latvijā, Mākslas akadēmijā."

## Dundaga – Rīga

Meitene no Dundagas dodas uz Rīgu mācīties mākslas vēstu-ri. Šo ziņu citi skolotāji nebūt nav uztvēruši viegli. Īpaši ķīmijas skolotājs, kuram šķita, ka Mārai tik labi viņa priekšmets padodas, ka to noteikti vajadzētu stu-dēt tālāk: "Viņš mani ļoti centās pierunāt. Un es kategoriski (uz-sverot) pateicu, ka nekādā gadī-jumā. Lūk, tā tie jaunie ļaudis to savu dzīvi vispār maitā (smejas). Varēju būt kāda ķīmijas zinātnu doktore vai vēl kaut kas. Bet redz, ka nekas nesanāca!"

Vidusskolas atestāta atzīme bija ļoti augsta, iestājusies ar lie-liskiem rezultātiem. Un pat tēvs gatavs finansiāli pabalstīt. "Tā nu es kādu gadu būtu varējusi nor-māli padzīvot, bet vai tad pa-domju valsts to ļāva cilvēkam? Taču ne!" Rudenī akadēmija pra-sījusi, kur Māra strādājot. Atbilde – "nekur!" viņus neapmierināja. Tas tādēj, ka mākslas vēsture tika apgūta neklātīenē, bet tā laika prasības noteica, ka neklā-

tienē nedrīkstēja mācīties, ja nestrādā.

"Tas gan bija trakums, jo aka-dēmijā tā vienkārši – gāju un ie-stājos. Bet dabūt darbu tādam zaļam gurķim, kas ieradies no laukiem un nezina nekā un ne-kur nav strādājis, lūk, tā gan bija problēma!" Loģiski pārsprīzot, kur mākslas vēsturnieki strādā un taču arī pašai jūtot lielu pati-ku uz muzeju darbu, nākusi tieši uz Valstshāzā mākslas muzeju (ko šo-dien zinām kā Latvijas Nacionā-lo mākslas muzeju) darbu mek-lēt. "Un šeit mani tad pasūtīja trīs mājas tālāk. Ka darba nav un galu galā esmu tikko tikai iestā-jusies akadēmijā."

Paziņas atrada vietu Nacionā-lajā bibliotēkā (tolaiķ – Viļa Lāča Latvijas PSR Valsts bibliotēka). Tur – komplektēšanas nodaļā, Anglikānu ielā – Māra nostrādāja vienu gadu. Vienīgo gadu citā profesijā ārpus savas vienīgās profesionālās dzīves – muzeja. "Nākamajā vasarā, kad jau pirmo gadu biju akadēmijā nomācīju-sies, kursabiedre, kas pati strādāja muzejā, teica: zini, muzejā no darba aizlet Jānis Rokpelnis, kurš bija gids muzejā, tev jānāk runā-ties! – un es arī nācu."

Tā Māra nonāca Jāņa Rokpel-ņa vietā. "Jūs varat iedomāties, kā pārdzīvoja citas manas tā laika kolēges, jo Jānis Rokpelnis jaunī-bas gados bija ļoti atraktīva per-sona?! Un atrāca tāda jauna mei-tene, kas no dzīves nekā nesa-prot, turklāt daudz garlaicīgāka."

Savu 20. mūža gada jubileju Māra jau svinēja, strādājot mu-zejā.

## Drusciņ koketējot

"Tā es te kā veca mēbele arī esmu šajā muzejā," atskan Māras piebilde ierasti dzidrajā balsī, bet viņai raksturīgajā intonācijā,

kur ne vienmēr sapratīsi, vai tā nopūta vai labvēlīgs joks, vai iro-nijas maskēta dzēliba.

– Jūs tā nopietni to domājat, vai tomēr koketējat?

– Drusciņ koketējū (smejas).

– Labi, bet, ja nopietni, kā ta-gad jūtāties?

– Ja par cilvēka mūžu tomēr runājam kā par ceļu – tagad tā šausmīgi patētiski izsakos –, tad esmu tai ceļa beigu posmā. Nu tas ir skaidrs.

Mūsu saruna nevilšus noslī-dējusi līdz neizbēgamam seci-nājumam, ko Māra pasaka bez minstīnāšanās – "agrāk vai vēlāk viss beidzas".

Abi sēžam pie gaiša galda gluži vienkāršā nelielā sapulču telpā, ko sīkiem baltiem punk-tiem industriāli klāts stikls atdala no direktors kabineta. Nekādas artistiskas nevīžības, nekādu klišēju par retām mākslas vai an-tikvārām vērtībām, kas izceltu priekšnieka statusu un tieši pie-kljuvi mākslai. Šeit valda aizska-tuves sajūta – funkcionālās teh-niskās telpas, lai efektīvi noritētu ikdienas darbs, kura rezultātā skatītājs vērotu galvenos izrādes tēlus – mākslas darbus ekspozī-ciju zālē. Vienlaikus apziņas stūri noķeru arī baznīcas sakristejas sajūtas. Tik tuvu altārim, bet to-mēr prom no tā. Un, ja reiz saru-na par dzīvi un ceļa beigu pos-mu, iederīgi vaicāt, vai tiešām mākslas darbi, kas atrodas mu-zeja kolekcijā – vērtības ar mūžī-bas pieskārienu –, nepalīdz kvel-dēt sajūtas par neizbēgamo?

"O, palīdz! Pavisam noteikti palīdz! Bet tas palīdz apzināties arī to, cik viss ir relatīvs un zū-došs. Tajā pašā laikā šī būšana kopā ar mākslu ļauj saprast, ka tikai dažām lietām ir tāda patie-sa un īsta vērtība."

## Kas ķeizaram, kas Dievam

Tieši Māras Lāces laikā Nacio-nālais mākslas muzejs (LNMM) iegūst jaunas telpas pašā Rīgas sirdī – Doma laukumā; Mākslas muzejs – Rīgas birža ir viņas saimniecībā, turklāt vēl arvien tas nav zaudējis aktuālu notiku-mu sajūtu, kaut jau desmit gadi

pagājuši kopš atjaunotā un muzeja vajadzībām iekārtotā Biržas ēka paplašinājā LNMM saimniecību. Kur nu vēl pati restaurētā un pārbūvētā Latvijas Nacionālā mākslas muzeja ēka, savukārt izstāžu zālē "Arsenāls" rekonstrukcija vēl turpinās.

Latvijas apstākjos, kad izdodas tik daudz, jāuzdod neérts jautājums – kā tas panākts? Uz kādām piekāpēm nācās padoties konjunktūrai?

"Mani ir aicinājuši kādās piecās partijās. Vienmēr esmu pateikusi – nē. Tiešām visiem un ļoti godīgi esmu teikusi – nē. Ar vārdiem, ka neesmu bijusi Komunistiskās partijas biedre un līdz ar to nebūšu arī neviens partijas biedre. Tas gan tā, nedaudz smejeties, tomēr uzskatu, ka man jābūt brīvai, nesaistītai ar kaut kādām politiskām strāvām vai grupējumiem. Man jāspēj runāt ar visiem."

– Varbūt tad atteikties no sādarbības ar partijām – tad arī izpaudies racionāls aprēķins?

– Tad uzskatīsim, ka tas ir racionāls aprēķins. (Pauze.) Bet tas nav racionāls aprēķins! Tā ir arī mana pārliecība, ko esmu realizējusi. Tad, kad man vienā brīdi likās, ka varētu sākt paslīdēt kāja un gandrīz varētu kaut kādai vienai partijai "atdoties", uzreiz tomēr aptvēru – nē, nebūs labi. Lūk, pēc šī briža to jau var saukt par racionālu aprēķinu.

Vaicāta, bet kas tad tas bijis par brīdi un iemeslu, kādēļ kāja teju, teju būtu sākusī slīdēt, Māra atzīst, ka vienmēr labi izpratusi konjunktūru un nekad nav bijusi naiva. Taču šķita, ka varbūt izdotos panākt vēl vairāk,



Vienīgais fotoattēls no bērnības dienām, kas pavadītas Dundagas pusē.

esot saistītam ar konkrēto politisko spēku. Bet galu galā pārliecinājusies, ka labāk nesaistīties un saglabāt neatkarību. "Varu runāt ar visiem. Un varu arī visiem pateikt, ko es domāju. Man nekādu īpašu bremžu vairs nav."

### "Brends"?

Vai Māra Lāce ir brends, ko atpazīst arī tie jaunie politiķi, kas tagad nonāk uz lielās skatuves un no kuru lēmumiem kļūst atkarīga arī mākslas nozare? "Nedomāju, ka man jābūt brendam! Man pietiek, ja viņi zina muzeju. Viņiem ir jāzina muzejs. Jaunā Rīgas domes vadība zina."

Taču vairāk šobrīd vēl nevar pateikt. Vai runa par jauno domi, vai par Saeimas attiecīgo komisiju, "mēs jau vēl arvien tikai "zūmojamies" datora ekrānā". Gandrīz ironiski, cik spilgti pandēmija atgādināja, ka mākslas darbs nav pašprietiekams objekts. Vēl jo mazāk tāds ir muzejs. Tas nedzīvo bez skatītājiem, bez viņu

dvašas, bez viņu skatieniem, bez klāties sarunām ar valsts un pašvaldības pārstāvjiem, bez jaunu mākslas darbu iegādes un saistošām izstādēm.

Vaicājot, vai valsts piešķir naudu arī jaunu darbu iegādei, Māra atzīst: "Ir grūtāk, taču ir arī daži labi piemēri. Bet, protams, tas ir jautājums, par ko visu laiku runājam."

Vaicāju, vai vēl arvien spēkā jaunpienācēju Latvijas sabiedrības elitē – vai nu tie nonāk caur politiskiem amatieriem, vai uzņēmējdarbību – nepieciešamība "atlēksēties", apmeklējot kultūras pasākumus? Īpaši tas bija izteikts operas apmeklējumos, kur jaunpienācējus nodod ne tikai pārspīlējumi apģērbos, bet arī aplaudēšana skaņdarba pauzēs; vai šādu interesi atrādīties piedzīvo arī muzejs? "Mēs viņus redzam retāk, jo šīs mākslas pasaule saista mazāk. Operā tiešām ir tāds "trends", ka tur nepieciešams parādīties, bet

mākslas muzejs gan ir čut, čut labākā situācijā, tomēr kopumā attiecībā uz muzejiem tāda trenāda nav."

Neesot gan tā, ka politiķi nemaz nenāktu. Nācot gan! Taču par šiem nācējiem redzams, ka tā viņiem ir sirdslieti, tādēļ viņi arī nāk, piedalās un ir atsaucīgi, bet vajadzētu būt vairāk. "Šad tad smejos, ka politiķi būtu viena no mērķauditorijām, uz kuriem jāstrādā, jo viņi diemžēl ir tie, kas pieņem lēmumus."

### Borisa mantojums

Vaicāju, vai māksla neizvērtās par modes lietu Borisa Bērziņa mantojuma dēļ? Izstāde, ko sarīkoja pēc viņa nāves, patiešām kļuva par notikumu, kurā atrādīties visai elitei. Ironicā kārtā trūkumā un tikai savu mākslas biedru uzmanībā paturētais Boriss (ko tuvākie mēdza saukt par Borjku) nāvē piespieda par sevi atcerēties. Un kā vēl! Agrāk tik pazīstamais, bet vēlos pārmaiju un neatkarības gados piemirstais mākslinieks novēlēja visus savus darbus valstij.

"Tas bija ārkārtīgi interesanti ar Borisu Bērziņu," dzīvi pārtver Māra. "Pēkšņi vienā dienā viņš man zvana. Mums bija labs kontakts, bet nebija tā, ka mēs sazvanītos vai kaut kā tā. Nekādi draugi nebijām. Nu tātad viņš man zvana: "(dobjā, pārmainītā balsī) Māra Lāce?... Muzeja direktore? ... Tu esi tā garā, ja?" Smejos – īsa neesmu gan. "Nu tad tā – es gribu rakstīt testamentu. Gribu visu jums novēlēt." Un es palieku, kā mēdz teikt, uz pauzes. Ar valēju muti!"

Boriss piekodināja, ka muzejam viss būs jākārto, jāved notārs. Viņš nekā nedarišot. "Tā nu esam ar notāri pie Borisa Bērziņa. Pāris mani kolēgu ir klāt. Tāpat arī liecinieki, kas nu no viņa puses bija. Notāre (svinīgā balsī) saka: "Meistar, jūs jau tagad varētu arī visus tos pārējos jautājumus te sakārtot. Ja jau muzejs arī par to visu maksā." Un viņš saka (atdarinot Borisa intonāciju) "Ne! Tagad tikai māksla. Es nekad nejaucu mākslu kopā ar

**"MANI IR AICINĀJUŠI KĀDĀS PIECĀS PARTIJĀS. VIENMĒR ESMU PATEIKUSI – NĒ. TIEŠĀM VISIEM UN ĽOTI GODĪGI ESMU TEIKUSI – NĒ. AR VĀRDIEM, KA NEESMU BIJUSI KOMUNISTISKĀS PARTIJAS BIEDRE UN LĪDZ AR TO NEBŪŠU ARĪ NEVIENAS PARTIJAS BIEDRE. TAS GAN TĀ, NEDAUDZ SMEJOTIES, TOMĒR UZSKATU, KA MAN JĀBŪT BRĪVAI, NESAISTĪTAI AR KAUT KĀDĀM POLITISKĀM STRĀVĀM VAI GRUPĒJUMIEM. MAN JĀSPĒJ RUNĀT AR VISIEM."**

apakšbiksēm!" Pēc desmit dienām viņš nomira."

Vēlāk izrādījās, ka viens no lielajiem Latvijas mākslas kolekcionāriem (kas nu izpārdevis savu kolekciju. – **F. O.**), ieradies pie viņa un pateicis: "Nemu visu, kas jums ir, un dodu māju ar dārzu." (Boriss dzīvoja daudzdzīvokļu nama piektajā stāvā, slimība bija laupījusi kājas un piesējusi viņu ratiņkrēslam. – **F. O.**). Boriss uz to pateicis: "Nē! Man to māju nevajag!" Nākamajā dienā viņš zvanījis Mārai.

Borisa gadījums, protams, ir īpašs, taču kopumā muzeja poli-

tika ir nodrošināt mājas visu latviešu mākslinieku darbiem. Nebūt ne tikai pašiem izcilākajiem viņu vidū, tomēr, protams, ie-spējas nav bezgaligas un noteiktām kvalitātēm jāpiemīt, tādēļ palaikam nākas atteikties arī no dāvinājumiem.

### Izpulētie glāžu nos piedumi

Ne vienreiz vien gan pašmāju, gan ārvalstu mākslas jomas pārstāvju intervījās izskan tēze, ka zudusi bohēma – māksliniekim un viņu sekotājiem tīk raksturīgās pasēdēšanas un ballī-

tes, kurās celtas sapņu pilis un ārdīta apkārtējā realitāte. Mūsdieni racionālais un pragmatisķais piegājiens gan māksliniekam pēc izstādes, gan aktierim pēc izrādes liek steigties mājup. Un pat sulas glāže vai bezalkoholiski šampanietis kļūst par izņēmumu. Taču līdz ar to pazu-dusi arī svarīga neformālu diskusiju un mijiedarbības telpa.

Prasu, vai tiešām tā ir?

"Tā tas ir. Mākslas vide kļuvusi Joti racionāla. Nevienam vairs nav laika. Visiem jāstrādā. Bohēmas vairs nav," saka Māra un tūdaļ arī piebilst: "Es esmu piedzī-

vojusi mākslinieku bohēmu, kad mēs caurām naktim varējām sēdēt pie kādas glāzes un runāt, runāt, runāt un runāt – bez pārtraukuma. Tie bija sepiņdesmitie gadi. Sākām "Dieva ausi", bet, kad to sepiņos slēdza (un to vienmēr slēdza sepiņos, tur nekā nevarēja darīt), tad kaut kur citur vēl gājām. Vai nu bija "Skapis" (kur tagad atrodas viesnīca "Kempinski Riga"), vai "Flora", vai vēl kādas citas vietas. Tas bija Joti interesanti. Teiksim, sēz Rūdolfs Pinnis pie konjaka glāzes un filozofē. Un tad sēz riņķi apkārt tādi jaunāki, kā es, un atvērtām mutēm klausās." Dajai kaut kādā mērā šīs bohēmas telpas aizvēršanos tagad kompensējot sociālie tīkli, bet Māra tajos neesot.

Gluži nevilšus mūsu sarunā ienāk arī taustāms simbols mākslinieku bohēmas izšūšanai. Māksliniece Tatjana Suta savulaik mākslas muzejam novēlēja savus mākslas darbus un vecāku dzīvokli (tagad Romana Sutas un Aleksandras Beļcovas muzejs, kura ideju izauklēja abu mākslinieku meita – Tatjana Suta, 1923–2004). 2008. gadā Māras Lāces vadībā dzīvokli pārveidoja par muzeju. To apsekojot, sprieduši, ko darīt ar dzīvokli esošo briesmīga paskata koncertflīģeli – "viss no vienas vietas ar apļajiem glāžu nos piedumiem, turklāt arī visādi citātas bija briesmīgā stāvokli".

Sprieduši, ko nu ar to darīt. Bet, ja reiz memoriālais muzejs, tad flīģelis jāpatur. Atraduši meistarū, lai saved kārtībā. "Meistars izrādījās perfekcionists. Uztaisīja kā jaunu – viscaur spīdošu. Mirdzēja un laistījās. Tā bija mana milzīgā kļūda! Tajā brīdī es kaut kā nenoreāgēju un pat īsti to neaptvēru. Bet Ivars Heinrihs ons atklāšanā man brūk virsū – ko jūs esat izdarījuši! Tas taču neprāts! Tur tā vērte bija tie ripuliši!

Un tomēr – vai būs arī dzīve pēc muzeja? "Es ceru!" sparīgi nosaka Māra un piebilst, ka ir arī jāsaprot, kurā brīdī ar tevi vēl rēķinās un tavam vārdam ir vēl kāda nozīme; nedrīkst kļūt par mēbeli!



Muzeja atklāšana pēc rekonstrukcijas, 2016.g. 4.maijs. Māra "zelta" kāpnēs – vienlaikus grena, bet lietišķa savienojuma, kas ved uz darba telpām un jauno ekspozīcijām veltito apjomu.

Foto: Jānis Dēnārs